

életkörülményeit, oktatási intézményeit, kulturális életét ismerjük meg a következő fejezetekből.

Lagzi István dolgozatának tüzetes elemzését bizonyára elvégzi majd a szakkritika, a magunk részéről egy hiánypótló munka megszületéséről óhajtottunk hírt adni. Abban a reményben, hogy a második világháború magyarországi lengyel emigrációjának kutatásában további eredményeket várhatunk a szerzőtől. Elismeréssel szólhatunk mindazok munkájáról — a zalaiakról, a kiadvány szerkesztőjéről *Degré Alajos*ról —, akik lehetővé tették, hogy színvonalas külsőben lásson napvilágot ez a tanulmány. Igazolván ezzel — három és fél évtized távolából — a zalaszentgróti tábor egyik lakójának a szerző által (153. lap) idézett szavait: „Nincs kételyünk az iránt, hogy magyar földön való tartózkodásunk hozzá fog járulni a hagyományos magyar—lengyel kapcsolatok elmélyítéséhez, s hogy távozásunkkal nem fognak megszakadni azok a szálak, melyek köztünk itt szövődtek.” (*Zalai Gyűjtemény*, 3. sz. 1975.)

KISS GY. CSABA

Bárth János: A kalocsai szállások település-néprajza

A település-néprajz a hazai etnográfianak egyik igen tekintélyes, nagy múltú ágazata. A történelmi és földrajztudósi műveltségű Györffy István, akinek érdeklődése évtizedekig döntően hatott a magyar néprajztudományra, pályája kezdetén — századunk első évtizedében — fölismerte, hogy a települések szerkezeti sajátosságai mennyire szorosan összekapcsolódnak a gazdálkodással, s ezen keresztül a paraszti életmód szinte minden területével. Györffy elsősorban az Alföld néprajzával foglalkozott. Kutatásai többek közt két olyan településnéprajzi jelenségre vetettek fényt, amelyek ugyan nem páratlanok Európában, de hangsúlyos, jellegadó voltak folytán magyarországi sajátosságnak tekinthetők. A *tanyáról* és a *szálláskertről*, az alföldi településrendszer megértésének kulcsairól van szó. Az előbbi — klasszikus értelemben — tartozéktelepülés. Tehát nem önálló, hanem elválaszthatatlanul kapcsolódik az anyavároshoz. Az utóbbi, a lakótelektől különálló, csoportosan elhelyezkedő gazdasági udvar, ma már eltűnt, legfeljebb átalakult formában látható. Aki valamelyest ismeri az alföldi parasztság életét, erre pedig Móricz Zsigmond, Veres Péter, Szabó Pál és mások írásait olvasva, néprajzi szakirodalom nélkül is szert lehet tenni, jól tudja, hogy mennyire befolyásolta az emberek életét, sorsuk alakulását, műveltségüket, viselkedésüket az, hogy hol lagnak: falun, városon vagy tanyán. Erdei Ferenc jelentős részben éppen Györffy indíttatására, de nála szélesebb, szociológiai kitekintéssel trilógiában (*Magyar falu, Magyar város, Magyar tanyák*) foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.

Erdei — részletkutatások híján — nem ismervén pontosan Kalocsa múltját, „renegát”-nak nevezte, mert a tipikus alföldi települések sorában megtagadta mezővárosi voltát, azaz nem fejlesztett sem tanyát, sem szálláskertet. A választ, hogy miért nem így történt, pontosabban: mi is történt, most Bárth János könyve adja meg. Kalocsa mégsem renegát, voltak tanyái és szálláskertjei, de a fejlődésnek egyedi jellemző útját járta, amiért különösen számot tart a figyelemre.

Kalocsa földrajzi fekvése szólt bele leginkább a különleges település-néprajzi vonások kialakulásába. A hódoltság után újjáéledő várost a szabályozatlan Duna mellékágai, időszakos és állandó vízjárások fogták szorosan közre. Már ez sem engedte, hogy közvetlen közelben keletkezzenek szálláskertek. Másrészt a parasztok

újraosztásos földközösségével kapcsolatos földbérlet szokása is a várostól távolabb kényszerítette a jobbágyságot. Ott is akadály volt azonban a kiterjedt vizes, rétes határ, a szállásépületek csoportokba tömörültek, a hozzájuk tartozó szántók távolabb helyezkedtek el. A városból szinte teljesen kiköltözött a paraszti gazdálkodás. Előbb csak ideiglenesen laktak kinn a gazdák (a 19. század elejéig), majd egyre többen költöztek ki végleg. A szállások állandó lakhelyé, sőt a múlt század végén a leg-erősebbek és legfejlettebbek (Homokmégy, Szakmár, Öregcsertő, Drágszél) önálló községekké alakultak. Ma voltaképpen ezekben a falvakban élnek a régi, törzsökös kalocsai parasztság utódai, akik országsgazdái jól ismert népművészetükkel és népi kultúrájuk számos más sajátosságával önálló néprajzi csoportot alkotnak.

Manapság tucatjával jelennek meg helytörténeti-helyismereti munkák. Színvona-
luk változó, szerepük elsősorban az, hogy egy helység lakóinak elmondják, amit leg-
inkább tudniuk kell múltjukról. Sajnos, gyakran kevés új ismeretet tartalmaznak,
részletesen föltárt, ismeretlen adatokat alig adnak közre. Ezért az országos kitekin-
tésű munkák kevésbé tudják őket forrásul használni. Bárth János könyve semmi-
képpen nem sorolható ezek közé. Nemcsak azért, mert tárgya csupán egy szelete
egy település történetének és néprajzának, s nem akar sablonosan sok évszázadot
átfogó összeggést nyújtani, hanem elsősorban önálló kérdésfőltévése és igényes cél-
kitűzése okán. Egy olyan településformát mutat be fejlődéstörténetében ábrázolva,
amelynek fontos helye van népünk múltjának ismeretében. A fiatal kutató, a helyi
múzeum igazgatója, könyve előszavában mondja el, hogy a vidék néprajzával és
történelmével már egy évtizede foglalkozik. Munkája alapos levéltári forrásfőltérésre
támaszkodó, logikusan fölépített mű, amelyből nemcsak a szállások kialakulását és
történetét lehet megismerni. A maga helyén sor kerül az úrbéri viszonyok szövevé-
nyének kibogozására, az érsekség meghatározó gazdasági-társadalmi szerepének, a
paraszti életmód számos érdekes mozzanatának bemutatására. Sőt, a szerző még
annak a fontos kérdésnek a tárgyalására is talál alkalmat, hogy a város újkori né-
pességtörténetéhez némely helytörténeti munkák által fűzött rosszhiszemű megjegy-
zéseket cáfoljon. Kimutatja, hogy Kalocsa lakossága már a hódoltság után szinte
teljesen magyar volt, és koholmányok az erőszakos magyarosításról szóló híradások.

Szép kiállítású, fényképekkel, térképekkel, táblázatokkal, idegen nyelvű összefog-
lalókkal ellátott könyv *A kalocsai szállások település-néprajza*, melyet a kalocsai
Városi Tanács jelentetett meg a „Kalocsai Múzeumi Dolgozatok” első számaként.
(Kalocsa, 1975.)

KÓSA LÁSZLÓ

Kibédi népballadák

GYŰJTÖTTE, BEVEZETŐVEL ÉS JEGYZETEKSEL ELLÁTTA RÁDULY JÁNOS

Egy-egy tájegység vagy falu időről időre magára vonja a folklórkutatók figyel-
mét. Indokolatlan lenne ezt csupán egy adott táj kutatásának divatjával magyarázni.
Kibéd esetében bebizonyosodott, olyan folklórincset őrzött, amely minden korábbi,
lelkiismeretes kutatás ellenére eddig rejtve maradt.

Kibéd egyike azon erdélyi falvaknak, amelynek folklórjáról jó tájékozottságunk
lehet. A zenetudós Seprődi János a századfordulón szép monográfiára való anyagot
tett közzé az Ethnographia című folyóirat hasábjain. Prózahagyományának legszebb-
jei pedig a méltatlanul elfelejtett Ősz János mesekötetei révén észrevétlenül be-
olvadtak mesekultúránkba.